

A Comparative Study of Textbook Writing Process in Iran and South Korea, Singapore, Japan, Turkey and USA

Ali Saeidi*

Assistant Professor, Department of Psychology & Consulting, Farhangian University, Mashhad, Iran

(Received: December 6, 2019; Accepted: May 17, 2021)

Abstract

This qualitative study with comparative method and with the help of George Brady model was conducted with the aim of examining the textbook production process in Iran and comparing it with South Korea, Japan, USA, Singapore and Turkey. The statistical population of this study was the textbooks of the countries of the world, the sample of which was purposefully selected. The required information was collected by library method and analyzed using George Brady's four-step method. The results showed: 1. In the Islamic Republic of Iran, as in other countries, the textbook is the main educational media and the Ministry of Education is responsible for formulating basic and general policies for the preparation of textbooks. 2. Unlike other countries, in the Islamic Republic of Iran, a 10-year period is considered as the time interval for revision and general revision of the textbook, which is almost twice the period considered in other countries under study. 3. In all countries studied except Iran, there are multi-authorization policies and decentralized production. 4. In all countries under study, there is a reference beyond textbook authors to review and approve draft books; But the position of this authority in the hierarchy within the Ministry of Education is different. 5. While in other countries, governmental and non-governmental authors (individually or in groups in the form of companies and private publishers) write textbooks, in Iran there are only selected government authors selected by the author under certain conditions. 6. Choosing a textbook in Iran does not make sense, but in other countries the choice means choosing the best book from the approved books and tailored to the educational needs of the school, teacher and student. 7. In examining the main stages of the process of preparing textbooks of the formal education system in the studied countries, it was also found that in all of them, stages planning, authorship, approval, publication, although with some differences, are common.

Keywords: Comparative study, George brady, Textbook, Writing process.

---

* **Corresponding Author, Email:** ali.saeidi@cfu.ac.ir

بررسی تطبیقی فرایند تألیف کتاب‌های درسی در ایران و چند کشور جهان (کره جنوبی، سنگاپور، ژاپن، ترکیه و آمریکا)

علی سعیدی*

استادیار، گروه روان‌شناسی و مشاوره، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۱۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۲۷)

چکیده

هدف پژوهش بررسی فرایند تولید کتاب‌های درسی در ایران و مقایسه آن با کره جنوبی، ژاپن، آمریکا، سنگاپور و ترکیه بود. پژوهش از نوع کیفی با روش تطبیقی انجام گرفت. جامعه آماری کتاب‌های درسی کشورهای جهان بود و نمونه به روش هدفمند انتخاب شد. داده‌ها با روش چهارمرحله‌ای جرج بردی تجزیه و تحلیل شد. نتایج نشان داد: ۱. در همه کشورهای، کتاب درسی اصلی‌ترین رسانه آموزشی است و مسئولیت تدوین سیاست‌های اساسی و کلی تهیه کتاب‌های درسی بر عهده وزارت آموزش و پرورش است. ۲. برخلاف سایر کشورها، در ایران یک دوره ۱۰ ساله به‌عنوان فاصله زمانی تجدید نظر و بازبینی کلی کتاب درسی در نظر گرفته شده است که تقریباً دوبرابر سایر کشورهای مورد مطالعه است. ۳. در همه کشورهای مورد مطالعه به‌جز ایران، سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز وجود دارد. ۴. در همه کشورهای مورد مطالعه مرجعی فراتر از مؤلفان کتاب‌های درسی برای بررسی پیش‌نویس کتاب‌ها و تأیید آن وجود دارد؛ اما جایگاه این مرجع در سلسله‌مراتب درون وزارت آموزش و پرورش متفاوت است. ۵. در حالی که در سایر کشورها، مؤلفان دولتی و غیر دولتی کتاب درسی تألیف می‌کنند، در ایران تنها مؤلفان انتخاب‌شده دولتی که توسط دفتر تألیف و تحت شرایطی گزینش می‌شوند، وجود دارند. ۶. انتخاب کتاب درسی در ایران مفهومی ندارد، اما در سایر کشورها انتخاب به معنای گزینش بهترین کتاب از بین کتاب‌های تأییدشده و متناسب با نیازهای آموزشی مدرسه، معلم و دانش‌آموز است. ۷. در همه کشورهای مراحل برنامه‌ریزی، تألیف، تأیید و انتشار کتاب درسی اگر چه با برخی تفاوت‌ها، مشترک است.

واژگان کلیدی: جرج بردی، فرایند تألیف، کتاب درسی، مطالعه تطبیقی.

مقدمه

با تصویب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش که تحولی عمیق و ریشه‌ای را در مفاهیم نظری، روندها و فرایندها، نقش‌ها و کارکردها و رویکردها نشانه گرفته است، بازخوانی و بازتولید تمام زیرنظام‌ها و مؤلفه‌های خرد و کلان نظام تعلیم و تربیت در دستور کار وزارت آموزش و پرورش قرار گرفته است. متعاقب آن، «برنامه درسی ملی» به‌عنوان یکی از زیرنظام‌های اصلی سند تحول بنیادین و به‌منزله نقشه جامع یادگیری که زمینه را برای ایجاد تحول همه‌جانبه، گسترده و عمیق در مفاهیم و محتوای آموزشی فراهم می‌کند و درصدد است تا با تدارک فرصت‌های تربیتی متنوع و جامع، امکان کسب شایستگی‌های لازم برای درک و اصلاح موقعیت بر اساس نظام معیار اسلامی توسط دانش آموزان را میسر کند، به تصویب نهایی رسیده است تا با رسالت خطیرش که همانا فراهم کردن سازوکارهای مناسب برای طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی از برنامه‌های درسی^۱ در سطوح ملی تا محلی (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۱، ص ۴) است، به تحول در روندها و فرایندهای موردنظر جامعه عمل بپوشاند.

دفاتر «برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش» و «برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی دوره عمومی و نظری» به‌عنوان دو بخش از بخش‌های سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش که وظیفه طراحی، برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی دوره‌های مختلف تحصیلی را بر عهده دارند، کتاب‌های درسی را طی فرایندهای مشابه - البته با تفاوت‌هایی در جزئیات - شامل پژوهش و نیازسنجی، تولید راهنمای برنامه درسی و اعتباربخشی آن، تولید برنامه درسی و مواد آموزشی و اعتباربخشی آنها، اصلاح نهایی برنامه درسی و مواد آموزشی، اجرای سراسری برنامه درسی و ارزشیابی پایانی از برنامه درسی تهیه می‌کنند.

امروزه بسیاری از نظام‌های آموزشی کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه با موضوع چگونگی تهیه، تدوین و توزیع کتاب درسی مناسب برای مدارس روبه‌رو هستند؛ زیرا با تغییر و تحول نظام

---

۱. به ابعاد چهارگانه الگوی زیر نظام برنامه درسی اشاره دارد که عبارت‌اند از: طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی. نگاه کنید به: مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، ص ۳۶۲، سطر آخر.

آموزشی، کتاب‌های درسی مدارس نیز تحول می‌یابند. علی‌رغم اهمیت فراوان چگونگی تولید کتاب درسی در مقایسه با سایر کشورها، این امر تاکنون به صورت نظام‌مند مطالعه نشده است (عابدی کرجی‌بان، ۱۳۹۲).

با وجود تصویب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و سند برنامه درسی ملی و تحولاتی که از جمله در حوزه تألیف کتاب‌های درسی در حال رخ‌دادن است، رویه تهیه و تألیف کتاب‌های درسی مانند رویه‌های قبل از تصویب و اجرایی شدن اسناد تحولی، ثابت مانده است. در حالی که حوزه تألیف کتاب‌های درسی در کشورهای مختلف سیاست‌ها و روش‌های متعددی را تجربه می‌کند. به نظر می‌رسد ارزیابی مبتنی بر واقعیت‌نگری از طریق تحلیل و شناخت فرایند تألیف کتاب‌های درسی در نظام‌های آموزشی کشورهای دیگری که آموزش و پرورش آن‌ها از برون‌داد قابل قبولی در سطح جهان برخوردارند، می‌تواند ضمن معرفی نوآوری‌های آموزشی آن کشورها در حوزه تألیف کتاب درسی به برنامه‌ریزی بهتر در این حوزه بینجامد.

بر اساس برنامه‌ریزی‌های انجام‌گرفته در راستای اجرای ساختار جدید ۳-۳-۶ نظام آموزشی، محتوای کتاب‌های درسی همسو با سند تحول بنیادین و برنامه درسی ملی و با هدف کیفی‌سازی آموزش دستخوش تغییر اساسی شدند. با این وجود، رصد فعالیت‌های سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی کشور نشان نمی‌دهد که سازوکار مناسب طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی از برنامه‌های درسی متناسب با مفاد سند تحول بنیادین در این مدت نسبتاً کوتاه از شروع برنامه شکل گرفته باشد، که از آن جمله می‌توان به عدم اقدام در جهت اجرای سیاست کاهش تمرکز و تحقق سیاست چندتألیفی اشاره کرد.^۱ همچنین، نگرانی‌هایی نیز در این خصوص با عنوان شتاب‌زدگی، عدم کار

۱. ن.ک. به راهکارهای ۵-۵ (اختصاص حداقل ۱۰ درصد و حداکثر ۲۰ درصد از برنامه‌های آموزشی به معرفی حرفه‌ها، هنرها، جغرافیا و آیین و رسوم و شرایط اقلیمی و جغرافیایی استان‌ها به ویژه مناطق روستایی و عشایری با رعایت استانداردهای ارتقای کیفیت و تقویت هویت اسلامی - ایرانی دانش‌آموزان در چارچوب ایجاد کارآمدی و تقویت هویت ملی ۳-۹) و ۹-۲۱ (حاکمیت برنامه‌محوری به جای کتاب‌محوری و تولید بسته آموزشی در برنامه‌های درسی با رعایت اصل معلم‌محوری) سند تحول و بند ۳-۱۲ (توسعه سیاست چندتألیفی و زمینه‌سازی برای مشارکت فعال استان‌ها، معلمان، مربیان، افراد و تشکل‌های ذی‌علاقه و ذی‌صلاح با تأکید بر بخش غیر دولتی در تولید، تکمیل و غنی‌سازی مواد، منابع و مراکز متنوع یادگیری در چارچوب سیاست‌های آموزش و پرورش) برنامه درسی ملی

کارشناسی و عدم طی مرحله اجرای آزمایشی کتاب‌های جدید در سطح جامعه ابراز شده است (حج فروش، ۱۳۹۰، ص ۱۳). با این حال، فارغ از اینکه چنین سازوکار مناسبی، در حال حاضر که آن سازمان در حال تدوین و اجرای گسترده برنامه‌های درسی جدید به فراخور تغییرات ساختاری در نظام آموزشی کشور است؛ وجود دارد یا خیر، سؤال اساسی آن است که در سایر کشورهای جهان به ویژه کشورهایی که نظام آموزشی موفقی داشته‌اند و تحولات گسترده‌ای از قبیل تغییر ساختار نظام آموزشی و تدوین چارچوب جدید برنامه درسی ملی را تجربه کرده‌اند، تهیه کتاب‌های درسی چه روندهایی را طی کرده یا می‌کند؟ فرایندهای جاری در زمینه تألیف کتاب‌های درسی نظام آموزشی کشور ما چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی با فرایندهای سایر کشورها دارد؟ بهره‌مندی آگاهانه از تجربیات سایر کشورها از طریق اجرای یک مطالعه تطبیقی چه پیشنهادهایی می‌تواند برای بهبود فرایند تألیف کتاب درسی ایران داشته باشد؟ با عنایت به اینکه پژوهش‌های پیشین در این زمینه که توسط مجیدی (۱۳۶۵) و معتمدی (۱۳۹۳) انجام شده‌اند، تنها به بررسی تحولات و سیر تطور کتاب‌های درسی از تأسیس دارالفنون (۱۲۳۰ هـ.ش) تا سال ۱۳۹۰ پرداخته‌اند و ناظر به اصلاحات آموزشی فعلی - پس از تصویب سند برنامه درسی ملی (۱۳۹۱) - نبوده و نیز فاقد جنبه تطبیقی هستند، این مطالعه می‌تواند خلأ موجود در این زمینه را پر کند.

هدف پژوهش حاضر بررسی تطبیقی فرایند تولید کتاب‌های درسی در نظام‌های برنامه درسی کشورهای مورد مطالعه و ارائه راهکارها و پیشنهادها مناسب برای تهیه و اعتباربخشی کتاب‌های درسی کشور ایران بود.

براین اساس پرسش‌های پژوهش به شرح زیر است:

۱. در کشورهای مورد مطالعه در حال حاضر اصلی‌ترین رسانه آموزشی چیست؟
۲. مسئولیت تدوین سیاست‌های اساسی و کلی تهیه کتاب‌های درسی در کشورهای مورد مطالعه بر عهده کیست؟
۳. آیا در تهیه کتاب‌های درسی کشورهای مورد مطالعه سیاست‌های چند تألیفی و تولید غیرمتمرکز رواج دارد؟
۴. در کشورهای مورد مطالعه کتاب درسی توسط چه کسی/مرجعی نوشته می‌شود؟

۵. در کشورهای مورد مطالعه، اعتبار کتاب تازه تألیف توسط چه مرجعی و چگونه تأیید می‌شود؟
۶. در کشورهای مورد مطالعه، انتخاب کتاب‌های درسی، توسط چه مرجعی انجام می‌شود؟
۷. در کشورهای مورد مطالعه، مراحل اصلی فرایند تهیه کتاب‌های درسی نظام آموزش و پرورش کدام است؟
۸. در این کشورها، کتاب‌های درسی در چه فواصل زمانی مورد تجدیدنظر و بازبینی کلی قرار می‌گیرند؟
۹. چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی در نظام کتاب درسی جمهوری اسلامی ایران و کشورهای منتخب وجود دارد؟
۱۰. با توجه به تجارب کشورهای مورد مطالعه چه پیشنهادها و راهکارهای عملی را می‌توان برای بهبود روند تألیف کتاب‌های درسی ارائه کرد؟

روش‌شناسی پژوهش

از آنجا که از این پژوهش انتظار می‌رود از طریق مقایسه و تطبیق فرایند تألیف کتاب درسی^۱ چند کشور جهان، اطلاعات مناسبی را درباره چگونگی تدوین کتاب‌های درسی ارائه کند، این پژوهش از نوع کیفی با روش تطبیقی و با کمک الگوی بردی است. برای مقایسه و تطبیق نظام‌ها، از الگوی جرج بردی که شامل چهار مرحله توصیف، تفسیر، هم‌جواری و مقایسه است، استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش، نظام کتاب‌های درسی کشورهای جهان است. به دلیل وسعت و کثرت جامعه آماری، پنج کشور آمریکا، کره جنوبی، ژاپن، سنگاپور و ترکیه از یک طرف و ایران از طرف دیگر، به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. نوع انتخاب تصادفی نیست. بر طبق نتایج رتبه‌بندی نظام‌های آموزشی کشورهای جهان در سال ۲۰۱۴ که توسط مؤسسه پیرسون^۲ انجام شده است کشورهای کره جنوبی، ژاپن و سنگاپور به ترتیب رتبه‌های اول تا سوم، آمریکا رتبه چهاردهم و

1. The Textbook System

2. Pearson (<http://thelearningcurve.pearson.com/2014-report-summary/>)

ترکیه رتبه سی و هفتم را کسب کرده‌اند. نتایج آزمون بین‌المللی تیمز ۲۰۱۹ نیز نشان داد که مانند ادوار قبل کشورهای آسیای شرق مانند سنگاپور، ژاپن و کره جنوبی بالاترین جایگاه را به خود اختصاص داده‌اند (مولیس^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). به بیان کوبو و فوسیوم (۲۰۰۳) آمریکا دارای نظام آموزشی غیر متمرکز، ژاپن نیمه متمرکز و بقیه دارای نظام آموزشی متمرکز هستند. اجرای آزمایشی طرح کتاب درسی دیجیتال از سال ۲۰۱۳ در کره جنوبی، نظام منسجم و پرسابقه بررسی کتاب درسی مدارس در ژاپن^۲، اصول ششگانه حاکم بر فرایند تهیه کتاب‌های درسی در سنگاپور (شامل اصول برنامه درسی، رشته، پداگوژی، فناوری، زمینه و ارائه)، اصلاحات ساختاری در نظام آموزشی ترکیه که آخرین آن در قالب ساختار ۴+۴+۴ از ۲۰۱۲ به اجرا گذاشته شد و نیز تدوین سند چشم‌انداز ۲۰ ساله (۲۰۲۳-۲۰۰۴) که به نوعی رقیب ایران محسوب می‌شود، بیان‌کننده ویژگی‌های منحصر به فردی هستند که در نظر اول پاسخگویی به این سؤال را که «چرا [پژوهشگر] این کشور را با آن کشور مقایسه می‌کند و چرا کشور دیگری انتخاب نکرده است» (معدن‌دار آران و کاکیا، ۱۳۹۷) دشوار می‌کند. با این حال، باستناد کوبو و فوسیوم «همگرایی موضوعی در کشورهای مختلف علی‌رغم تفاوت‌های عظیم سیاسی-اجتماعی، جغرافیایی و جمعیت‌شناختی» پژوهشگران را نسبت به انتخاب چنین نمونه‌ای متقاعد کرده است.

اطلاعات مورد نیاز برای پاسخگویی به پرسش‌های این پژوهش به روش کتابخانه‌ای با استفاده از اطلاعات موجود درباره نظام کتاب‌های درسی، از طریق مراجعه به دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و متوسطه نظری و دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کار و دانش؛ جست‌وجو در سایت‌های سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و دفاتر تابعه آن سازمان؛ و جست‌وجو در سایت‌های اینترنتی مربوط به مؤسسات و مراکز تحقیقی مانند سایت‌های یونسکو^۳ (آی.بی.ای، ۲۰۱۵) و سایت‌های وزارت آموزش و پرورش کشورهای مورد مطالعه و دریافت اسناد و منابع و ترجمه و فیش‌برداری از آن‌ها جمع‌آوری شد.

1. Mullis

2. Japan's School Textbook Examination Procedure

3. World Data on Education Seventh edition (IBE, 1-5, Turkey, Japan, Singapore, USA, Korea, 2015)

با توجه به اینکه پژوهش حاضر از نوع کیفی است تبدیل اطلاعات به کمیت و تحلیل آماری در آن وجود ندارد، اطلاعات و داده‌های جمع‌آوری شده به صورت کیفی و بر اساس سؤال‌های پژوهش با کمک روش بردی تجزیه و تحلیل شد. در ادامه مطلب، ابتدا به توصیف و تفسیر نظام تألیف کتاب‌های درسی در کشورهای مورد مطالعه پرداخته شده است و سپس، با توجه یافته‌های پژوهش در قالب یک جدول کلی، نظام تألیف کتاب‌های درسی کشورها با هم مقایسه می‌شود و شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود مشخص شده و به سؤالات پژوهش پاسخ داده می‌شود. پس از بحث درباره یافته‌ها، در پاسخ به سؤال دهم نیز پیشنهادها و راهکارهای عملی اقتباس شده از تجارب کشورهای مورد مطالعه برای بهبود روند تألیف کتاب‌های درسی کشورمان ارائه شده است.

یافته‌های پژوهش

به اعتقاد بردی پژوهنده در مرحله توصیف باید به توصیف پدیده‌های تربیتی مورد تحقیق بر اساس شواهد و اطلاعاتی که از منابع مختلف از طریق مشاهده مستقیم یا مطالعه اسناد و گزارش‌های دیگران به دست آورده است، پردازد. به عقیده وی مرحله توصیف، مرحله یادداشت‌برداری و تدارک اطلاعاتی کافی برای بررسی در مرحله بعدی است. مرحله تفسیر نیز شامل واری اطلاعات است که در مرحله اول پژوهشگر به توصیف آن پرداخته است. تحلیل اطلاعات به اعتقاد بردی باید مبتنی بر اصول و شیوه‌های مرسوم و علوم اجتماعی باشد (آقازاده، ۱۳۹۸). بنابراین، در دنباله مطلب به توصیف و تفسیر فرایند تألیف کتاب‌های درسی در کشورهای مورد مطالعه پرداخته شده است.

جمهوری اسلامی ایران

در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران، در تمام پایه‌ها کتاب درسی به عنوان اصلی‌ترین رسانه آموزشی قلمداد می‌شود. مرجع تدوین سیاست‌های اساسی و کلی تهیه کتاب بر عهده وزارت آموزش و پرورش است و در تهیه کتاب‌های درسی در سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز وجود ندارد. کتاب‌های درسی مدرسه در ایران توسط وزارت آموزش و پرورش به وسیله گروهی از مؤلفان ذی صلاح که از بین دانشگاهیان، معلمان مجرب یا نویسندگان دارای سابقه تألیف و آشنا با تألیف

کتاب درسی انتخاب می‌شوند، نوشته می‌شود. شورای برنامه‌ریزی اصلی‌ترین مرجع کارشناسی درباره برنامه درسی، مواد آموزشی و امور مرتبط با آن در دفتر است. پس از آنکه کتاب جدید توسط مؤلفان منتخب مطابق با برنامه و ضوابط ارائه‌شده از سوی دفتر، تألیف و به دفتر تحویل شد، باید پیش‌نویس کتاب در شورای برنامه‌ریزی گروه (شامل متخصص موضوعی، معلم با تجربه، برنامه‌ریز درسی و کارشناس کتاب درسی) مورد بررسی دقیق قرار گیرد. همچنین، در جریان اعتباربخشی نظری، نظرات معلمان نیز اخذ می‌شود و چنانچه نیاز به اصلاح و بازنگری داشته باشد، به تیم تألیف اعلام شود. تیم تألیف موظف است پیشنهادهای اصلاحی شورا را در کتاب اعمال کرده و برای بررسی نهایی به شورا ارائه دهد.

به دلیل عدم رواج سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز، موضوع «انتخاب» کتاب‌های درسی در جمهوری اسلامی ایران، مصداق پیدا نمی‌کند؛ به عبارت دیگر، تنها کتاب درسی تألیف شده است که باید تدریس شود. از این رو، معلم و مدرسه نقشی در انتخاب کتاب‌های درسی ندارند. مراحل اصلی فرایند تهیه کتاب‌های درسی نظام آموزش و پرورش رسمی ایران عبارت است از: ۱. برنامه‌ریزی و نیازسنجی؛ ۲. تألیف کتاب جدید؛ ۳. بررسی و تأیید کتاب جدیدالتألیف در شورای برنامه‌ریزی؛ ۴. ویرایش کتاب درسی؛ ۵. پیشنهاد طرح جلد؛ ۶. تنظیم نسخه نهایی خبر کتاب و تکمیل کارت خبر؛ ۷. چاپ سپاری؛ ۸. کنترل نهایی کتاب درسی. فواصل زمانی تجدید نظر و بازبینی کلی کتاب‌های درسی در ایران ۱۰ سال است.

کره جنوبی

وزارت آموزش و پرورش، علوم و فناوری کره مسئولیت تمامی حوزه‌های مربوط به آموزش و پرورش مدرسه‌ای، آموزش‌های حرفه‌ای و یادگیری مادام‌العمر، برنامه‌ریزی سیاست‌های آموزش و پرورش و سیاست‌های منابع انسانی، رفاه آموزشی^۱، سیاست‌های علم و فن‌آوری، سیاست‌های تحقیقات آموزشی و همکاری‌های بین‌المللی را بر عهده دارد. در ماده ۲۳ قانون آموزش ابتدایی و متوسطه آمده است مدارس باید برنامه درسی را مدیریت کنند و وزیر آموزش و پرورش اختیار

تعیین استانداردها و محتوای برنامه درسی را دارد و مدیران (سرپرستان) مدرسه امکان تولید استانداردها و محتوای بیشتر را که منعکس‌کننده وضعیت خاص حوزه آن‌ها (در محدوده برنامه درسی تعیین‌شده توسط وزیر) باشد، دارند (آموزش و پرورش آلبرتا، ۲۰۱۲).

وزارت آموزش و پرورش، علوم و تکنولوژی کره برنامه درسی همه سطوح تحصیلات از کودکان تا دبیرستان را طرح‌ریزی می‌کند. با این حال، اصلاحات برنامه درسی اخیر در کره اهمیت بیشتری به تمرکززدایی از کنترل برنامه درسی داده‌اند. برای مثال، ششمین برنامه درسی ملی به مقامات آموزش و پرورش محلی اجازه داد تا موضوعات درسی را انتخاب و آموزش دهند و تعداد واحدهای دوره‌های مورد نیاز در سطح دبیرستان را تعیین کنند. مدارس مستقل نیز تشویق شدند تا برنامه درسی ملی را اصلاح کرده یا موضوعات جدید را با در نظر گرفتن نیازها و شرایط مدرسه و جوامع محلی و منافع (علاقه) دانش‌آموزان، معلمان و اعضای جامعه توسعه دهند (آموزش و پرورش آلبرتا، ۲۰۱۲).

در نظام آموزشی کره جنوبی، در تمام پایه‌ها کتاب درسی به‌عنوان اصلی‌ترین رسانه آموزشی قلمداد می‌شود. با این حال، دولت کره طرح جایگزینی کتاب‌های درسی دیجیتال را از سال ۲۰۱۵ در برنامه وزارت آموزش و پرورش این کشور گنجانده است. طبق آخرین گزارش رسمی منتشرشده توسط وزارت آموزش و پرورش کره جنوبی (۲۰۱۴)، نمونه کتاب‌های درسی دیجیتال در سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ در معرض آزمایش و تأیید قرار گرفتند. پس از یک ارزیابی یک‌ساله، ارزش‌یابی و تجدیدنظر، تعدادی از این کتاب‌های درسی در مدارس که به دقت جهت اجرای مرحله آزمایشی انتخاب شده بودند، توزیع شد. در این راستا، وزارت آموزش و پرورش ۱۴۴ نمونه مدرسه هوشمند مبتنی بر کتاب دیجیتالی را در سال‌های ۲۰۱۳ و ۱۶۳ مدرسه را در سال ۲۰۱۴ انتخاب کرد. مدارس نمونه انتخاب‌شده از سال ۲۰۱۴، کتاب‌های درسی دیجیتال تولیدشده در سال ۲۰۱۳ را دریافت کردند و در آن‌ها محیط‌های مطالعه و یادگیری‌های مکمل برای استفاده بهتر از محتویات دیجیتال و رسانه‌ای ایجاد شده است.

مرجع تدوین سیاست‌های اساسی و کلی تهیه کتاب در کره جنوبی بر عهده وزارت آموزش و پرورش، علوم و فناوری است و در تهیه کتاب‌های درسی در سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز وجود دارد. کتاب‌های طراحی شده دولتی توسط وزارت آموزش و پرورش، علوم و فناوری تألیف می‌شود و چنین کتاب‌هایی اگر توسط وزیر آموزش و پرورش، علوم و فناوری ضروری تشخیص داده شوند، می‌تواند از طریق واگذاری به دانشگاه‌ها یا مؤسسات تحقیقاتی و غیره تألیف شود. کتاب‌های مجاز توسط ناشران بخش خصوصی و کتاب‌هایی که باید تأیید شوند، توسط مؤلفان آموزش و پرورش یا مؤلفان بخش خصوصی نوشته و پس از تأیید وزارت آموزش و پرورش منتشر می‌شوند.

وزارت آموزش و پرورش کره به منظور مشورت درباره مسائلی از قبیل تألیف، صدور مجوز و تأیید کتاب‌های درسی شورای مشورتی کتاب‌های درسی را تشکیل داده است. پیش‌نویس کتاب‌های دولتی (کتاب‌های نوع ۱) توسط این شورا بررسی و تأیید می‌شوند. همچنین، بررسی‌های لازم برای تأیید و اعلام کتاب درسی مجاز (کتاب‌های نوع ۲) توسط همین شورا انجام می‌شود. در خصوص کتاب‌های مورد تأیید (کتاب‌های نوع ۳) وزیر آموزش و پرورش استانداردهای لازم برای تأیید کتاب‌های درسی را از طریق شورای مشورتی کتاب درسی تنظیم می‌کند. وزارت آموزش و پرورش، علوم و فناوری امور مربوط به کتاب‌های تأیید شده از قبیل تأیید، تصمیم‌گیری درباره استانداردهای تأیید، لغو تأیید، درخواست تجدید نظر در محتوا و توصیه برای تعدیل قیمت را اغلب به رئیس اداره آموزش و پرورش واگذار کرده است.

طبق «آیین‌نامه کتاب‌های درسی» اولویت استفاده از کتاب‌های درسی با کتاب‌های طراحی شده دولتی است. در صورتی که در موضوعی کتاب دولتی وجود نداشته باشد، کتاب مورد نظر باید از بین کتاب‌های مجاز انتخاب و استفاده شود. همچنین، زمانی که هیچ یک از کتاب‌های طراحی شده دولتی و کتاب‌های مجاز وجود نداشته باشد، یا زمانی که استفاده از آن‌ها دشوار باشد و باید مکملی به آن‌ها ضمیمه شود، باید کتاب‌های مورد تأیید مورد استفاده قرار گیرد. بر این اساس، معلمان مدارس مربوطه سه عنوان از کتاب‌های درسی را که با روش‌های تدریس آن‌ها و توانایی یادگیری دانش‌آموزان برای افزایش بهره‌وری مناسب هستند، از بین کتاب‌ها انتخاب کرده و به ترتیب اولویت

به کمیته اجرایی مدرسه پیشنهاد می‌کنند. کمیته به دقت پیشنهادها را بر اساس استانداردهای انتخاب و فرایند انتخاب، بررسی و نتیجه را به مدیر اعلام می‌کند. با تأیید مدیر مدرسه، سفارش کتاب از طریق نظام اطلاعات آموزش و پرورش ملی انجام می‌شود.

مراحل اصلی فرایند تهیه کتاب‌های درسی نظام آموزش و پرورش رسمی کره جنوبی با توجه به نوع کتاب‌ها متفاوت است.

الف) کتاب‌های دولتی: ۱. ابلاغ برنامه درسی جدید؛ ۲. تهیه طرح اولیه برای تولید کتاب درسی و دستورالعمل‌های تدوین؛ ۳. فراخوان سازمان‌های تألیف، بررسی و تصویب طرح پیشنهادی؛ ۴. سازماندهی گروه تألیف در سازمان تألیف و شورای مشورتی در وزارت آموزش و پرورش؛ ۵. تهیه پیش‌نویس تدوین در سازمان تألیف و بررسی آن در وزارت، تجدید نظر و اصلاح پیش‌نویس؛ ۶. بررسی پیش‌نویس اصلاح‌شده در وزارت و بازخورد به مؤلفان و حروف‌چینی و چاپ نسخه آزمایشی؛ ۷. کار بر روی نتایج بررسی وزارت در گروه تألیف و همزمان اجرای آزمایشی در مدرسه؛ ۸. تجدیدنظر و اصلاح و تهیه نسخه تأییدشده توسط مؤلفان؛ ۹. بررسی و آزمایش نسخه تأییدشده در وزارت همراه با بازبینی مقامات؛ ۱۰. تولید و عرضه.

ب) کتاب‌های مجاز: ۱. ابلاغ برنامه درسی جدید توسط وزارت؛ ۲. تهیه طرح اعطای مجوز در وزارت و اعلان آن و نیز اعلام شرایط و عناوین کتاب‌هایی که سفارش تألیف آن‌ها به یک سازمان داده شده است؛ ۳. انتخاب و انتصاب اعضای کمیته صدور مجوز در سازمان سفارش‌گیرنده؛ ۴. دریافت فرم درخواست و پیش‌نویس کتاب‌ها از ناشر؛ ۵. بررسی اولیه توسط کمیته و بازخورد به ناشر؛ اصلاح و ارسال توسط ناشر؛ بررسی اصلی توسط کمیته و در صورت نیاز برگرداندن کتاب برای اصلاح؛ ارسال مجدد نسخه تجدید نظر شده توسط ناشر و ارسال به کمیته؛ بررسی نسخه تجدید نظر شده و تصمیم‌گیری در مورد قبول یا رد کتاب در کمیته سازمان سفارش‌گیرنده؛ ۶. بررسی نتایج ارزیابی کمیته در وزارت؛ ۷. تأیید؛ ۸. انتشار نمونه کتاب تأییدشده؛ ۹. انتخاب و سفارش توسط مدارس؛ ۱۰. چاپ و عرضه.

ج) کتاب تأییدشده: روال بررسی کتاب مورد تأیید مشابه روال کتاب‌های مجاز است با این

تفاوت که کتاب مورد تقاضا برای تأیید از بین کتاب‌های مجاز انتخاب و درخواست تأیید آن داده می‌شود.

فواصل زمانی تجدیدنظر و بازبینی کلی کتاب‌های درسی در کره جنوبی همزمان با اصلاح و تجدید نظر در برنامه درسی ملی صورت می‌گیرد.

ژاپن

ارگان اصلی آموزشی در ژاپن وزارت آموزش و پرورش، فرهنگ، ورزش، علوم و فناوری (MEXT) است که قبلاً وزارت آموزش و پرورش، علوم، ورزش و فرهنگ (MONBUSHO) بود. وزارت آموزش و پرورش، فرهنگ، ورزش، علوم و فناوری محتوای آموزشی و موضوعاتی را که در مدارس ابتدایی، متوسطه اول و متوسطه دوم ارائه می‌شود و همچنین تعداد استاندارد ساعات آموزش سالانه هر موضوع درسی را معین می‌کند. وزارت آموزش همچنین، اهداف و محتوای استاندارد هر موضوع درسی و یا حوزه فعالیت مدرسه در دوره‌های تحصیلی^۱ را که شامل راهنماهای برنامه درسی ملی برای هر یک از چهار سطح کودکستان، ابتدایی، متوسطه اول و متوسطه دوم می‌شود، مشخص می‌کند (آی.بی.ای، ۲۰۱۵).

در نظام آموزشی ژاپن، در تمام پایه‌ها کتاب درسی به‌عنوان اصلی‌ترین رسانه آموزشی قلمداد می‌شود. وزارت آموزش و پرورش، فرهنگ، ورزش، علوم و فناوری مرجع تدوین سیاست‌های اساسی و کلی تهیه کتاب در ژاپن است و در تهیه کتاب‌های درسی در سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز وجود دارد. کتاب‌های درسی مدرسه در ژاپن توسط وزارت آموزش و پرورش نوشته نمی‌شود. به‌جای آن، کتاب‌های درسی برای همه دانش‌آموزان ابتدایی، متوسطه اول و متوسطه دوم توسط چند شرکت بزرگ خصوصی نوشته شده و منتشر می‌شود. کتاب‌های درسی نوشته شده توسط ناشران خصوصی برای استفاده در مدارس باید از وزیر آموزش و پرورش، فرهنگ، ورزش، علوم و فناوری مجوز دریافت کنند. مجوز کتاب درسی پس از تأیید آن توسط شورای تحقیقات و مجوز

کتاب درسی (یک ارگان داخل وزارت آموزش و پرورش، فرهنگ، ورزش، علوم و فناوری) مطابق با دستورالعمل‌های مجوز کتاب درسی وزارت اعطاء می‌شود (هیروشی^۱، ۲۰۱۲).

دبیرستان‌ها، مدارس ابتدایی دولتی و خصوصی و مدارس راهنمایی (متوسطه اول) می‌توانند کتاب‌های خود را از بین کتاب‌های مورد تأیید وزارت آموزش و پرورش، فرهنگ، ورزش، علوم و فناوری انتخاب کنند؛ اما برای مدارس ابتدایی و مدارس راهنمایی (متوسطه اول) استانی و مدارس تحت نظر شهرداری‌ها انتخاب به شیوه «انتخاب منطقه‌ای کتاب درسی» صورت می‌گیرد. انتخاب منطقه‌ای کتاب درسی در سطح میانی بین استان و شهر شکل می‌گیرد و به‌طور کلی سه شهر یا شهرستان می‌شود. در هر منطقه تنها یک کتاب درسی انتخاب می‌شود و در سراسر منطقه برای آن موضوع استفاده می‌شود. فرایند انتخاب به شرح زیر است:

یک کمیته انتخاب کتاب درسی در هر استان تشکیل می‌شود که اعضای این کمیته شامل مدیران مدارس، معلمان و دانشگاہیان است. اعضای این کمیته بر اساس مطالعات انجام‌شده توسط گروه کوچکی از معلمان هر درس، مانند ریاضی و تاریخ جهان، اطلاعات مرجع انتخاب را آماده می‌کنند و به کسانی که مسئول انتخاب نهایی هستند، راهنمایی و مشاوره ارائه می‌دهند. درباره مدارس استانی که توسط مقامات محلی اداره می‌شوند (شامل مدارس با نیازهای ویژه و مدارس ترکیبی راهنمایی- دبیرستان) مشارکت این کمیته به‌طور مستقیم در انتخاب نهایی تأثیر می‌گذارد. در مورد مدارس شهری که انتخاب منطقه‌ای دارند (همچون بسیاری از مدارس راهنمایی)، شورای انتخاب منطقه تشکیل شده است. شورا، کتاب‌های درسی را با توجه به تحقیقات و بررسی‌هایی که توسط معلمان و دیگران به‌طور مشترک انجام شده است انتخاب می‌کند. انتخاب‌های این شوراها تصمیم‌گیری نهایی هستند.

مراحل اصلی فرایند تهیه کتاب‌های درسی نظام آموزش و پرورش رسمی ژاپن عبارت است از:

۱. تألیف کتاب درسی توسط نویسندگان و ناشران خصوصی مطابق با استانداردهای وزارتی؛
۲. ارسال به وزارت آموزش و پرورش جهت بررسی و صدور مجوز؛
۳. بررسی کتاب‌ها توسط وزارت آموزش و پرورش در شورای تحقیقات و تأیید کتاب درسی؛
۴. انتخاب کتاب‌ها؛
۵. چاپ و توزیع؛

---

1. Hiroshi

۶. استفاده توسط مدارس. فواصل زمانی تجدیدنظر و بازبینی کلی کتاب‌های درسی در ژاپن هر ۵ سال یکبار صورت می‌گیرد.

آمریکا (کارولینای شمالی)

سیستم آموزش و پرورش در ایالات متحده بسیار غیر متمرکز است. به خاطر این عدم تمرکز، قوانین حاکم بر ساختار و محتوای برنامه‌های آموزش و پرورش ممکن است تا حد زیادی ایالت به ایالت و منطقه به منطقه متفاوت باشد. برخی از این قوانین بسیار تجویزی و برخی دیگر به اندازه کافی گسترده هستند و اجازه می‌دهند تا مدارس محلی انعطاف‌پذیری قابل توجهی در اجرای آن داشته باشند. از سوی دیگر، با وجود این فرصت تنوع و تجربه، برنامه‌های آموزشی ۵۰ ایالت به‌طور قابل ملاحظه‌ای مشابه هستند (آی.بی.ای، ۲۰۱۵).

با توجه به غیر متمرکز بودن نظام آموزشی آمریکا و اینکه هر یک از ایالت‌ها اختیار لازم برای تدوین برنامه درسی و تهیه و تألیف کتاب‌های درسی را دارند، در ادامه روند بررسی کتاب در ایالت کارولینای شمالی به عنوان نمونه مورد مطالعه قرار گرفته است. در نظام آموزشی ایالت کارولینای شمالی، اصلی‌ترین رسانه آموزشی کتاب درسی است. هیئت آموزشی ایالت کارولینای شمالی مرجع تدوین سیاست‌های اساسی و کلی تهیه کتاب در این ایالت است و در تهیه کتاب‌های درسی در سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز وجود دارد. کتاب‌های درسی توسط ناشران بخش خصوصی نوشته می‌شود (مک‌مانوس، ۲۰۱۵).^۱

پس از آن که کتاب‌های درسی ارسال شده توسط ناشران خصوصی به منظور ارزیابی و تأیید، توسط کمیسیون کتاب ارزیابی شد، گزارش کمیسیون در جلسه مشترک با هیئت آموزشی ایالت بررسی می‌شود. در جلسه هیئت آموزشی ایالت، هیئت به‌طور رسمی فهرستی از مواد را با توجه به توصیه‌های کمیسیون کتاب درسی و مطابق با الزامات فراخوان ارسال کتاب‌های درسی برای ارزیابی و تأیید در کارولینای شمالی، استاندارد دوره تحصیلی کارولینای شمالی، قیمت و نیازهای مدارس دولتی تأیید می‌کند.

کمیسیون کتاب کارولینای شمالی (که دارای ۲۳ عضو شامل معلمان، مدیران، پدران و مادران و یک سرپرست مدرسه محلی است) بر اساس معیارهای ارزیابی که توسط دپارتمان آموزش عمومی کارولینای شمالی تهیه می‌شود بررسی و ارزشیابی کتاب‌های ارسال شده برای تأیید را انجام می‌دهد. نتیجه ارزشیابی به هیئت آموزشی ایالت ارائه می‌شود. هیئت به‌طور رسمی فهرستی از مواد را با توجه به توصیه‌های کمیسیون کتاب درسی و مطابق با شرایط فراخوان ارسال کتاب‌های درسی برای ارزیابی و تأیید در کارولینای شمالی، استاندارد دوره تحصیلی کارولینای شمالی، قیمت و نیازهای مدارس دولتی تأیید می‌کند. پس از تصویب ایالت، کمیته‌های محلی انتخاب کتاب درسی، دور دیگری از بررسی و ارزیابی برای تعیین موادی که بهترین تناسب را با نیازهای دانش آموزان داشته باشند، آغاز می‌کنند.

مراحل اصلی فرایند تهیه کتاب‌های درسی نظام آموزشی این ایالت عبارت است از: ۱. تأیید و تصویب فراخوان ارسال کتاب‌های درسی برای ارزیابی و تصویب در کارولینای شمالی توسط هیئت آموزشی ایالت؛ ۲. ارسال فراخوان تأیید شده توسط هیئت آموزشی ایالت برای ناشران؛ ۳. ارسال کتاب و قیمت تمام شده توسط ناشران خصوصی به کمیسیون کتاب؛ ۴. بررسی و ارزیابی کتاب‌های درسی توسط کمیسیون کتاب و ارائه گزارش به هیئت؛ ۵. تأیید رسمی کتاب‌ها توسط هیئت آموزشی ایالت؛ ۶. بررسی و ارزیابی کمیته‌های محلی انتخاب کتاب درسی برای انتخاب بهترین کتاب‌های متناسب با نیازهای دانش آموزان. فواصل زمانی تجدید نظر و بازبینی کلی کتاب‌های درسی در ژاپن هر ۵ سال یکبار صورت می‌گیرد.

سنگاپور

آموزش و پرورش در سنگاپور پیش از استقلال آن کشور در سال ۱۹۶۵ در دسترس همگان نبود. انگلستان آموزش به زبان انگلیسی را تنها برای کسانی که قادر به اخذ پذیرش در چند مدرسه در دسترس بودند ارائه می‌کرد. دیگرانی که خواستار آموزش و پرورش بودند به مدارس بومی که به زبان مادری مربوطه (مالایی، چینی و تامیل) آموزش می‌دادند و توسط گروه‌های مختلف قومی تأسیس شده بودند، می‌رفتند. کتاب‌های درسی مورد استفاده در روزهای استعمار، از سرزمین

مهاجران آورده شده بودند و ارزش‌هایی را ترویج می‌کردند که با ارزش‌های یک کشور تازه استقلال یافته همسو نبودند. کتاب‌های وارداتی همچنین گران بودند؛ بنابراین، در ایام استقلال، کتاب‌های درسی به یک ابزار مهم در ملت‌سازی^۱ تبدیل شدند، زیرا دولت تصمیم به ارائه آموزش و پرورش برای همه داشت. امروزه، کتاب‌های درسی، نه تنها باعث انتقال دانش و مهارت‌ها می‌شوند، بلکه می‌توانند بر تفکر و ارزش‌های دانش‌آموزان تأثیر گذاشته و آن‌ها را توسعه دهند و در نتیجه، بر جهان‌بینی و نگرش آن‌ها تأثیر بگذارند؛ بنابراین، مواد برنامه درسی بسیار مهم هستند، زیرا می‌توانند انسجام اجتماعی و توسعه ملی در یک کشور را تحت تأثیر قرار دهند (آنگ^۲، ۲۰۰۸).

در نظام آموزشی سنگاپور، اصلی‌ترین رسانه آموزشی کتاب درسی است. وزارت آموزش و پرورش سنگاپور مرجع تدوین سیاست‌های اساسی و کلی تهیه کتاب در این کشور است. ناشران تجاری کتاب‌های درسی را به‌طور مستقل برای همه موضوعات درسی به جز مدنی و تعلیمات اخلاقی، زبان مادری و مطالعات اجتماعی (سرفصل‌هایی که مربوط به ارزش‌های ملی است و حق تولید آن‌ها همچنان در اختیار وزارت آموزش و پرورش است) منتشر کنند. در تهیه کتاب‌های درسی در سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز وجود دارد (تاملینسون، ۲۰۰۵)^۳.

ناشران آموزشی تجاری، مواد آموزشی را بر اساس برنامه‌های درسی منتشر شده توسط وزارت آموزش و پرورش و تحت راهنمایی آن وزارتخانه تولید می‌کنند و این مواد توسط وزارت آموزش و پرورش بررسی می‌شود و تنها موادی که بتوانند از فرایند تأیید عبور کنند، تصویب شده و برای استفاده در مدارس مناسب بوده و در فهرست کتاب‌های تأیید شده قرار خواهند گرفت. در جریان تأیید، کتاب‌های ارائه شده توسط گروهی از محققان مستقل از مدارس و مؤسسات دانشگاهی با برنامه‌های درسی منتشر شده وزارت آموزش و پرورش تطبیق داده می‌شود. این بررسی تضمین می‌کند سطح محتوا و مهارت در کتاب‌های درسی مطابق با سرفصل‌های موضوعی و امتحانات تنظیم شده‌اند. علاوه بر این، بررسی تضمین می‌کند که محتوای کتاب درسی به روز، دقیق و مناسب برای زمینه‌های محلی و بین‌المللی است.

---

1. Nation building
2. Ang
3. Tomlinson

معلمان مدارس از فهرست کتاب‌های درسی مورد تأیید کتاب‌هایی را که نیازهای آن‌ها و شاگردانشان را بهتر بر آورده کنند، انتخاب می‌کنند. هنگام انتخاب کتاب‌های درسی و مواد آموزشی، مدارس باید به نیازهای خاص دانش آموزان خود و مناسب بودن متون توجه کنند، زیرا آموزش و یادگیری مؤثر تا حد زیادی به انتخاب صحیح مواد آموزشی بستگی دارد.

۱. تهیه و انتشار سیلابس‌ها (سرفصل برنامه‌های درسی) توسط وزارت آموزش و پرورش؛ ۲. تألیف کتاب‌های درسی توسط ناشران خصوصی بر اساس سرفصل‌های انتشاریافته؛ ۳. ارسال کتاب‌ها جهت دریافت مجوز؛ ۴. بررسی کتاب‌های درسی در پانلی متشکل از افراد حرفه‌ای، از جمله متخصصان برنامه درسی وزارت آموزش و پرورش، معلمان مدرسه و استادان دانشگاه و ارائه بازخورد به مؤلفان و دریافت نتایج بازخورد؛ ۵. گنجاندن کتاب‌های درسی مورد تأیید در فهرست کتاب‌های مورد تأیید؛ ۶. انتشار فهرست کتاب‌های مورد تأیید؛ ۷. انتخاب کتاب‌های درسی و مواد آموزشی متناسب با نیازهای خاص دانش آموزان. فواصل زمانی تجدید نظر و بازبینی کلی کتاب‌های درسی در سنگاپور هر ۶ سال یکبار صورت می‌گیرد.

ترکیه

دولت ترکیه نظام آموزشی این کشور را با «قانون وحدت آموزش و پرورش» در سال ۱۹۲۴ متمرکز کرد. این قانون کل نظام آموزشی را تحت کنترل وزارت آموزش و پرورش قرار داد. از آن زمان تمام سیاست‌های مهم و تصمیمات اداری از جمله انتصاب معلمان و مدیران، انتخاب کتاب‌های درسی و انتخاب موضوعات برنامه درسی توسط وزارت آموزش و پرورش اتخاذ می‌شود و هنوز هم برنامه درسی ملی ساری و جاری در مدارس و فعالیت‌های آموزشی، در کنترل کامل وزارت آموزش و پرورش ملی است (تارمن^۱، ۲۰۱۰).

طبق نظر فریتول و ویلر، ترکیه در میان کشورهای عضو سازمان همکاری توسعه اقتصادی (OECD) دارای متمرکزترین نظام آموزش و پرورش است (آک‌شیت^۲، ۲۰۰۷). این ساختار متمرکز در بسیاری از زمینه‌های نظام آموزش و پرورش از جمله برنامه‌ریزی درسی، تأیید و انتخاب

1. Tarman

2. Akşit

کتاب‌های درسی و سایر مواد آموزشی، اشتغال معلمان، نظارت بر مدارس، انتصاب و آموزش ضمن خدمت معلمان به‌وضوح مشاهده می‌شود (یلدریم^۱، ۲۰۰۳). در مقایسه با اروپا و بسیاری از کشورهای جهان، مدارس دولتی ترکیه دارای حداقل استقلال بر سر منابع، به کارگیری کارکنان (در مدرسه)، انتخاب کتاب درسی، تخصیص زمان آموزش و انتخاب برنامه‌های ارائه شده‌اند (ورکینک^۲، ۲۰۰۶).

در نظام آموزشی ترکیه، اصلی‌ترین رسانه آموزشی کتاب درسی است. وزارت آموزش و پرورش ملی مرجع تدوین سیاست‌های اساسی و کلی تهیه کتاب در این کشور است. در تهیه کتاب‌های درسی در سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز وجود دارد. کتاب‌های درسی به سه روش تهیه می‌شود: الف) سفارش توسط وزارتخانه به کمیسیون‌ها، مؤسسات یا سازمان‌ها؛ ب) خرید؛ وزارتخانه می‌تواند در صورت نیاز از طریق خرید کتاب‌هایی که در داخل و یا خارج از کشور نوشته شده یا ترجمه شده‌اند کتاب‌های درسی را تأمین کند؛ ج) آماده‌سازی توسط بخش خصوصی؛ ناشران با رعایت اصول و روش‌های تهیه‌شده در آیین‌نامه می‌توانند به آماده‌سازی کتاب‌های درسی بپردازند. بنابراین، کتاب‌های درسی درباره اول توسط وزارت آموزش و پرورش و در مورد دوم و سوم توسط ناشران بخش خصوصی تدوین می‌شود.

کتاب‌های درسی توسط نویسندگان/ ناشران (با عنوان کتاب درسی، کتاب کار و یا کتاب راهنمای معلم) آماده می‌شوند و به هیئت آموزشی که به‌عنوان کمیته مشورتی وزارت آموزش و پرورش عمل می‌کند، فرستاده می‌شود. هیئت آموزشی پیش‌نویس کتاب را به‌منظور بررسی هماهنگی آن با فرمت مورد نظر به کمیسیون بررسی مقدماتی ارسال می‌کند. پس از آن، کتاب‌های تأییدشده برای بررسی اساسی از نظر محتوا به شعب کمیسیون ارسال می‌شوند. شعبه کمیسیون کتاب را مطابق با برنامه درسی مربوطه، آیین‌نامه کتاب‌های درسی، تصمیم‌های انجمن تعلیم و تربیت (که ارزش حقوقی و قانونی دارد) و معیارهای ارزشیابی شعبه مربوطه بررسی می‌کند و یک نمره ارزشیابی می‌دهد. سپس، کتاب‌های درسی با نمره ۷۵ و بیشتر (تا ۱۰۰) به کمیسیون که صحت نتایج بررسی شعب را چک

---

1. Yildirim
2. Vorkink

می‌کند، فرستاده می‌شوند. کتاب‌های درسی با نمره ۹۰ و بیشتر در بررسی شعب و تأییدشده توسط این کمیسیون برای تصویب به هیئت معرفی می‌شوند. هیئت یادشده گزارش مربوط به آن کتاب درسی را ارزیابی کرده و آن را تصویب یا رد می‌کند.

با وجود رواج سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز، انتخاب کتاب‌های درسی به صورت متمرکز توسط هیئت آموزشی وزارت آموزش و پرورش انجام می‌شود و چنین حقی به معلمان داده نشده است.

کتاب‌های درسی به سه شیوه تهیه می‌شود: الف) سفارش؛ ب) خرید؛ از داخل و یا خارج از کشور (آماده‌سازی توسط بخش خصوصی؛ صرف نظر از نوع تهیه: ۱. تألیف کتاب درسی توسط نویسندگان/ناشران؛ ۲. ارسال پیش‌نویس کتاب‌های تألیف‌شده به هیئت آموزشی؛ ۳. ارجاع کتاب‌های تألیف‌شده به کمیسیون بررسی مقدماتی توسط هیئت آموزشی؛ ۴. ارسال کتاب‌های درسی پس از بررسی اولیه به شعب کمیسیون بررسی برای بررسی اساسی از نظر محتوا؛ ۵. بررسی کتاب مطابق برنامه درسی مربوطه، آیین‌نامه کتاب‌های درسی، تصمیم‌های انجمن تعلیم و تربیت (که ارزش حقوقی و قانونی دارد) و معیارهای ارزشیابی شعبه مربوطه و ثبت امتیاز کتاب‌ها ۶. ارسال کتاب‌های درسی با نمره ۷۵ و بیشتر (تا ۱۰۰) به کمیسیون ارزشیابی که صحت نتایج بررسی اصلی را چک می‌کند؛ ۷. کتاب‌های درسی با نمره ۹۰ و بیشتر در بررسی اصلی و تأییدشده توسط این کمیسیون برای تصویب توسط هیئت آموزشی معرفی می‌شوند؛ ۸. بررسی گزارش کمیسیون در هیئت آموزشی و رد یا پذیرش کتاب؛ ۹. کتاب‌های درسی تصویب‌شده توسط هیئت آموزشی، به امضای وزیر رسانده می‌شود و در مجله اطلاع‌رسانی منتشر می‌شود و در نهایت، عنوان کتاب‌های درسی به آنها داده می‌شود. این کتاب‌ها هر ۵ سال یک‌بار تجدید نظر و بازبینی قرار می‌گیرند.

همجواری و مقایسه

طبق الگوی بردی، در مرحله همجواری اطلاعاتی که در مراحل ۱ و ۲ بررسی شده‌اند، طبقه‌بندی می‌شوند و کنار هم قرار می‌گیرند و چارچوبی فراهم می‌شود تا راه برای مرحله بعدی، یعنی مقایسه تشابهات و تفاوت‌های پدیده تربیتی مورد تحقیق، هموار شود. به عقیده بردی در این مرحله، پژوهنده

می‌تواند به فرضیه تحقیقی خود دست یابد. مرحله «مسئله تحقیق» که در مراحل قبلی، به خصوص در مرحله هم‌جواری محقق اجمالاً از آن گذشته است، دقیقاً با توجه به جزئیات، بر اساس تشابهات و تفاوت‌ها بررسی و مقایسه می‌شوند و رد یا قبول فرضیه تحقیق در این مرحله امکان‌پذیر می‌شود. همان‌طور که گفته شد در واقع، پاسخ به سؤال نهم در این پژوهش منطبق بر مرحله مقایسه در این الگوست که در دنباله مطلب به آن پرداخته شده است. جزئیات این شباهت‌ها و تفاوت‌ها در جدول ۱ آمده است. در هر ردیف از جدول به یکی از سؤالات پژوهش پاسخ داده شده است.

جدول ۱. شباهت‌ها و تفاوت‌ها در فرایند تولید کتاب درسی در کشورهای مورد مطالعه

کشورها محورها	ایران	کره جنوبی	ژاپن	آمریکا (ک.ش)	سنگاپور	ترکیه
اصلی‌ترین رسانه آموزشی	کتاب درسی	کتاب درسی در حال تبدیل به کتاب درسی دیجیتال	کتاب درسی	کتاب درسی	کتاب درسی	کتاب درسی
مسئولیت تدوین سیاست‌های اساسی و کلی تهیه کتاب‌های درسی	وزارت آموزش و پرورش	وزارت آموزش و پرورش، علوم و فناوری	وزارت آموزش و پرورش، فرهنگ، ورزش، علوم و فناوری	هیئت آموزشی ایالت کارولینای شمالی	وزارت آموزش و پرورش	وزارت آموزش و پرورش ملی
وجود سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز	خیر	بله	بله	بله	بله	بله
مؤلفان کتاب‌های درسی	گروهی از مؤلفان ذی‌صلاح که از بین دانشگاهیان، معلمان مجرب یا نویسندگان دارای سابقه تألیف و آشنا با تألیف کتاب درسی انتخاب می‌شوند.	کتاب‌های دولتی توسط مؤلفان وزارت آموزش و پرورش و در صورت ضرورت از طریق واگذاری به مؤسسات تحقیقاتی، دانشگاه‌ها و غیره - کتاب‌های مجاز توسط مؤلفان بخش خصوصی - کتاب تأییدشده توسط مؤلفان آموزش و پرورش و یا مؤلفان بخش خصوصی	مؤلفان شرکت‌های بزرگ خصوصی	ناشران بخش خصوصی	مدنی و تعلیمات اخلاقی، زبان مادری و مطالعات اجتماعی توسط مؤلفان آموزش و پرورش و سایر موضوعات توسط ناشران تجاری	کتاب‌های درسی سفارش داده شده توسط مؤلفان وزارتخانه‌ها، کمیته‌ها و مؤسسات و کتاب‌هایی که خریداری می‌شوند یا توسط ناشران بخش خصوصی تدوین می‌شود، توسط مؤلفان بخش خصوصی
مرجع تأیید کتاب‌های درسی	شورای برنامه‌ریزی گروه	شورای مشورتی کتاب‌های درسی	شورای تحقیقات و مجوز کتاب درسی	هیئت آموزشی ایالت	محققان مستقل از مدارس و مؤسسات دانشگاهی	هیئت آموزشی

کشورها محورها	ایران	کره جنوبی	ژاپن	آمریکا (ک.ش)	سنگاپور	ترکیه
مرجع انتخاب کتاب‌های درسی	وزارت آموزش و پرورش	معلمان	در دبیرستان‌ها، مدارس ابتدایی دولتی و خصوصی و مدارس راهنمایی توسط مدرسه و در مدارس ابتدایی و مدارس راهنمایی استانی و مدارس تحت نظر شهرداری‌ها توسط کمیته انتخاب کتاب درسی	هیئت آموزشی ایالت و سپس کمیته‌های محلی	معلمان مدارس	هیئت آموزشی
فاصل زمانی تجدید نظر و بازبینی کلی کتاب درسی	۱۰ سال	همزمان با اصلاح و تجدیدنظر در برنامه درسی ملی	۵ سال	۵ سال	۶ سال	۵ سال
مراحل اصلی فرایند تهیه کتاب‌های درسی	۱. برنامه‌ریزی؛ ۲. تألیف کتاب جدید؛ ۳. بررسی و تأیید کتاب جدید؛ ۴. تألیف کتاب در شورای برنامه‌ریزی؛ ۵. ویرایش کتاب درسی؛ ۶. پیشنهاد طرح کتاب؛ ۷. تنظیم نسخه نهایی خبر کتاب و تکمیل کارت خبر؛ ۸. چاپ؛ ۹. کنترل نهایی کتاب درسی	الف) کتاب‌های دولتی؛ ۱. ابلاغ برنامه درسی جدید تولید کتاب درسی و دستورالعمل‌های تدوین ۳. فراخوان سازمان‌های تألیف، بررسی و تصویب طرح پیشنهادی؛ ۴. سازماندهی گروه تألیف در سازمان تألیف و شورای مشورتی در وزارت آموزش و پرورش؛ ۵. تهیه پیش‌نویس تدوین در سازمان تألیف و بررسی آن در وزارت، تجدیدنظر و اصلاح پیش‌نویس؛ ۶. بررسی پیش‌نویس اصلاح شده در وزارت و بازخورد به مؤلفان و حروف‌چینی و چاپ نسخه آزمایشی؛ ۷. کار بر روی نتایج بررسی وزارت در گروه تألیف و همزمان اجرای آزمایشی در مدرسه؛ ۸. تجدیدنظر و اصلاح و تهیه نسخه تأییدشده توسط مؤلفان؛ ۹.	۱. تألیف کتاب درسی توسط نویسندگان و ناشران خصوصی مطابق با استانداردهای وزارتی؛ ۲. ارسال به وزارت آموزش و پرورش برای بررسی و صدور مجوز؛ ۳. بررسی کتاب‌ها توسط وزارت آموزش و پرورش در شورای تحقیقات و تأیید کتاب درسی؛ ۴. انتخاب کتاب‌ها؛ ۵. چاپ و توزیع؛ ۶. استفاده توسط مدارس	۱. تأیید و تصویب فراخوان ارسال کتاب‌های درسی برای ارزیابی و تصویب در کارولینای شمالی توسط هیئت آموزشی ایالت؛ ۲. ارسال فراخوان تأیید شده توسط هیئت آموزشی ایالت برای ناشران؛ ۳. ارسال کتاب و ارزیابی قیمت تمام‌شده توسط ناشران خصوصی به کمیسیون کتاب و بررسی و ارزیابی کتاب‌های	۱. تهیه و انتشار سیلابس‌ها (سرفصل برنامه‌های درسی) توسط وزارت آموزش و پرورش؛ ۲. تألیف کتاب‌های درسی توسط ناشران خصوصی بر اساس سرفصل‌های انتشار یافته؛ ۳. ارسال کتاب‌ها جهت دریافت مجوز؛ ۴. بررسی کتاب‌های کمیسیون بررسی بررسی اولیه به شعب کمیسیون بررسی بررسی اساسی از نظر محتوا؛ ۵. بررسی کتاب مطابق با برنامه درسی	کتاب‌های درسی به سه شیوه تهیه می‌شود: الف) سفارش؛ ب) خرید؛ از داخل و یا خارج از کشور ج) آماده‌سازی توسط بخش خصوصی؛ د) صرف نظر از نوع تهیه: ۱. تألیف کتاب درسی توسط نویسندگان/ ناشران؛ ۲. ارسال پیش نویس کتاب‌های تألیف‌شده به هیئت آموزشی؛ ۳. ارجاع کتاب‌های تألیف‌شده به کمیسیون بررسی مقدماتی توسط هیئت آموزشی؛ ۴. ارسال کتاب‌های درسی پس از بررسی اولیه به شعب کمیسیون بررسی برای بررسی اساسی از نظر محتوا؛ ۵. بررسی کتاب مطابق با برنامه درسی

بررسی تطبیقی فرایند تألیف کتاب‌های درسی در ایران و چند کشور جهان (کره جنوبی، سنگاپور، ژاپن، ترکیه و ...)

کشورها محورها	ایران	کره جنوبی	ژاپن	آمریکا (ک.ش)	سنگاپور	ترکیه
		<p>بررسی و آزمایش نسخه تأییدشده در وزارت همراه با بازرینی مقامات ۱۰. تولید و عرضه</p> <p>ب) کتاب‌های مجاز: ۱. ابلاغ برنامه درسی جدید توسط وزارت ۲. تهیه طرح اولیه اعطای مجوز در وزارت و اعلان آن و شرایط و عناوین کتاب‌ها توسط سازمان سفارش گرفته ۳. انتخاب و انتصاب اعضای کمیته صدور مجوز در سازمان ۴. دریافت فرم درخواست و پیش‌نویس کتاب‌ها از ناشر ۵. بررسی اولیه توسط کمیته و بازخورد به ناشر؛ اصلاح و ارسال توسط ناشر؛ بررسی اصلی توسط کمیته و در صورت نیاز برگرداندن کتاب برای اصلاح؛ ارسال مجدد نسخه تجدید نظر شده توسط ناشر و ارسال به کمیته؛ بررسی نسخه تجدید نظر شده و تصمیم‌گیری در مورد قبول یا رد کتاب در کمیته سازمان ۶. بررسی نتایج ارزیابی کمیته در وزارت ۷. تأیید ۸ انتشار نمونه کتاب تأییدشده ۹. انتخاب و سفارش توسط مدارس ۱۰. چاپ و عرضه</p> <p>ج) کتاب تأییدشده: روال بررسی کتاب مورد تأیید مشابه روال کتاب‌های مجاز است با این تفاوت که کتاب مورد تقاضا برای تأیید از بین کتاب‌های مجاز انتخاب و درخواست تأیید آن داده می‌شود.</p>		<p>درسی توسط کمیسیون کتاب و ارائه گزارش به هیئت ۵. تأیید رسمی کتاب‌ها توسط هیئت آموزشی ایالت ۶. بررسی و ارزیابی کمیته‌های محلی انتخاب کتاب درسی برای انتخاب بهترین کتاب‌های متناسب با نیازهای دانش آموزان</p>	<p>جمله متخصصان برنامه درسی وزارت آموزش و پرورش، معلمان مدرسه و استادان دانشگاه و ارائه بازخورد به مؤلفان و دریافت نتایج بازخورد ۵. گنجاندن کتاب‌های درسی مورد تأیید در فهرست کتاب‌های مورد تأیید ۶. انتشار فهرست کتاب‌های مورد تأیید ۷. انتخاب کتاب‌های درسی و مواد آموزشی متناسب با نیازهای خاص دانش آموزان</p>	<p>مربوطه، آیین نامه کتاب‌های درسی، تصمیم‌های انجمن تعلیم و تربیت (که ارزش حقوقی و قانونی دارد) و معیارهای ارزشیابی شعبه مربوطه و ثبت امتیاز کتاب‌ها ۶. ارسال کتاب‌های درسی با نمره ۷۵ و بیشتر (تا ۱۰۰) به کمیسیون ارزشیابی که صحت نتایج بررسی اصلی را چک می‌کند ۷. کتاب‌های درسی با نمره ۹۰ و بیشتر در بررسی اصلی و تأییدشده توسط این کمیسیون برای تصویب توسط هیئت آموزشی معرفی می‌شوند ۸. بررسی گزارش کمیسیون در هیئت آموزشی و رد یا پذیرش کتاب ۹. تصویب‌شده توسط هیئت آموزشی، به امضای وزیر رسانده می‌شود و در مجله اطلاع رسانی منتشر می‌شود و در نهایت عنوان کتاب‌های درسی به آن‌ها داده می‌شود.</p>

همان‌طور که از مقایسه نظام تالیف کتاب‌های درسی کشورهای مورد مطالعه (جدول ۱) مشاهده می‌شود، در همه این کشورها کتاب درسی اصلی‌ترین رسانه آموزشی است و به‌جز آمریکا که به دلیل غیر متمرکز بودن نظام آموزشی، هیئت آموزشی ایالت مسئولیت تدوین سیاست‌های اساسی و کلی تهیه کتاب را بر عهده دارد، در سایر کشورها این مسئولیت بر عهده وزارت آموزش و پرورش قرار گرفته است. در همه کشورها به‌جز ایران، سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز در در نظام طراحی و تدوین کتاب‌های درسی وجود دارد. از این رو، ایران با داشتن نظام آموزشی متمرکز، در این دو حوزه نیز به‌شدت متمرکز عمل می‌کند. در حالی که به‌جز آمریکا که دارای نظام آموزشی غیر متمرکز و ژاپن که نیمه‌متمرکز است، بقیه مانند ایران با نظام آموزشی متمرکز، دارای سیاست چندتألیفی و تولید غیر متمرکز هستند. تفاوت عمده دیگری که در این فرایند وجود دارد مربوط به فواصل بازنگری و تجدید نظر کلی در کتاب‌های درسی تألیف شده است که تقریباً در ایران این فاصله (۱۰ سال) دوبرابر سایر کشورهاست.

با توجه به نتایج جدول ۱ مشخص می‌شود در همه کشورهای مورد مطالعه مرجعی فراتر از مؤلفان کتاب‌های درسی برای بررسی پیش‌نویس کتاب‌ها و تأیید آن وجود دارد؛ اما به نظر می‌رسد جایگاه این مرجع در سلسله‌مراتب درون وزارت آموزش و پرورش متفاوت است. از جدول ۱ همچنین، نتیجه گرفته می‌شود که توجه به نیازهای خاص دانش‌آموزان و شرایط مدرسه و معلم، یک اصل مهم در انتخاب کتاب‌های درسی کشورهای کره جنوبی، ژاپن، سنگاپور و آمریکا (کارولینای شمالی) تلقی می‌شود. بررسی فرایند تهیه کتاب‌های درسی در کشورهای مورد مطالعه نشان می‌دهد در همه آن‌ها مراحل ۱. برنامه‌ریزی؛ ۲. تألیف؛ ۳. تأیید؛ ۴. انتشار مشترک است، اما کیفیت هر یک از این مراحل و سایر مراحل متفاوت است.

مقایسه نظام تالیف کتاب‌های درسی در ایران با سایر کشورهای مورد مطالعه در این پژوهش نشان می‌دهد در جمهوری اسلامی ایران مانند سایر کشورها، کتاب درسی اصلی‌ترین رسانه آموزشی است و مسئولیت تدوین سیاست‌های اساسی و کلی تهیه کتاب‌های درسی بر عهده وزارت آموزش و پرورش است. برخلاف سایر کشورها، در جمهوری اسلامی ایران یک دوره ۱۰ ساله به‌عنوان فاصله زمانی تجدید نظر و بازبینی کلی کتاب درسی در نظر گرفته شده است، سیاست‌های چندتألیفی

و تولید غیر متمرکز در حال حاضر وجود ندارد. در حالی که در سایر کشورها، مؤلفان دولتی و غیر دولتی (به صورت انفرادی یا گروهی در قالب شرکت‌ها و ناشران خصوصی) به تألیف کتاب درسی می‌پردازند، در ایران تنها مؤلفان انتخاب شده دولتی که توسط دفتر تألیف و تحت شرایطی گزینش می‌شوند، وجود دارند. مرجع تأیید کتاب درسی در ایران شورای برنامه‌ریزی گروه است که به تعداد گروه‌های درسی متعدد است. در حالی که در سایر کشورها، یک شورای کتاب درسی (یا عناوین معادل) وجود دارد که زیر نظر وزیر آموزش و پرورش به ایفای نقش می‌پردازند. انتخاب کتاب درسی در ایران مفهومی ندارد، اما در سایر کشورها انتخاب به معنای گزینش بهترین کتاب از بین کتاب‌های تأیید شده و متناسب با نیازهای آموزشی مدرسه، معلم و دانش‌آموز است.

بحث و نتیجه‌گیری

کتاب درسی یکی از عوامل اساسی رشد و توسعه یادگیری شناختی کودکان در جهان امروز است. از زمانی که کتاب درسی برای ارائه در مدارس رواج یافته است، تاکنون عدم نیازمندی به آن اعلام نشده، بلکه باگذشت زمان دامنه بهره‌گیری از آن در همه دوره‌های تحصیلی گسترش یافته است به طوری که امروزه، کتاب‌های درسی به صورت چاپی یا الکترونیک دارای جایگاه ویژه‌ای هستند. بسیاری از کشورهای جهان سوم از دهه هفتاد به این سو برنامه‌های آموزشی‌شان را از طریق تغییر در کتاب‌های درسی و سازگار کردن آن‌ها با برنامه‌های درسی جدید آغاز کرده‌اند. در جمهوری اسلامی ایران نبودن یک برنامه جامع و همه‌جانبه‌نگر مبتنی بر فرهنگ اسلامی ایرانی که بتوان تدوین برنامه‌های آموزشی و تألیف کتاب‌های درسی را بر اساس آن انجام داد، در قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، آسیب‌ها و کاستی‌های فراوانی را به همراه داشته است (فتحی و آقازاده، ۱۳۹۰). برحسب این نیاز، تلاش‌ها برای تولید چنین برنامه جامع و همه‌جانبه‌نگر با عنوان برنامه درسی ملی سرانجام نتیجه داد و نخستین برنامه درسی ملی در تاریخ آموزش و پرورش ایران در سال ۱۳۹۱ به تصویب نهایی رسید تا با رسالت خطیرش که همانا فراهم آوردن سازوکارهای مناسب برای طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی از برنامه‌های درسی در سطوح ملی تا محلی است، به تحول در روندها و فرایندهای مورد نظر جامعه عمل بپوشاند.

همچنان که تدوین برنامه درسی ملی، نخستین تجربه در تاریخ آموزش و پرورش ایران بود و تصویب نهایی آن پس از پنج بار اصلاحات کلی و جزئی (ویراست پنجم) صورت گرفت، می‌توان انتظار داشت که تحقق رسالت برنامه درسی ملی (فراهم‌کردن سازوکارهای مناسب برای طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی از برنامه‌های درسی در سطوح ملی تا محلی) نیز، به یکباره اتفاق نیفتد به ویژه آن که قرار است این ساز و کار در سطوح ملی تا محلی گسترده شود.

اصلاحاتی که در سند برنامه درسی ملی انجام شد تا نسخه نهایی آن به تصویب شورای عالی آموزش و پرورش برسد، اتفاقاتی بود که در صحنه نظر رخ داد. صحنه طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی از برنامه‌های درسی در سطوح ملی تا محلی، صحنه عمل است. بنابراین، با وجود افزایش دانش فنی در زمینه طراحی و تولید برنامه‌های درسی و انباشت تجربیات مفید نمی‌توان فراهم‌کردن ساز و کاری به این گستردگی را به آزمون و خطا سپرد. عمده این تجربیات، در ارتباط با ساز و کار به‌شدت متمرکز فعلی است، اما اگر قرار باشد سیاست چندتألیفی و زمینه‌سازی برای مشارکت فعال استان‌ها، معلمان، مربیان، افراد و تشکل‌های ذی‌علاقه و ذی‌صلاح با تأکید بر بخش غیر دولتی در تولید، تکمیل و غنی‌سازی مواد، منابع و مراکز متنوع یادگیری در چارچوب سیاست‌های آموزش و پرورش (بند ۳-۱۲ برنامه درسی ملی) و کاهش تمرکز (که تاکنون تجربه هم نشده‌اند) توسعه یابد، باید علاوه بر دانش و تجربیات مفید داخلی، از طریق مطالعات تطبیقی به سراغ تجربیات کشورهای دیگر رفت که چنین ساز و کارهایی را طراحی و به مرحله اجرا گذاشته‌اند؛ همچنان که این کار در طرح تولید برنامه درسی ملی نیز انجام شد.^۱

از این رو، تحقیق حاضر تلاش کرد با بررسی تطبیقی روند تهیه کتاب‌های درسی جمهوری اسلامی ایران و کشورهای منتخب، ضمن پاسخ به پرسش‌های طرح شده در این زمینه، در نهایت، با توجه به تجارب کشورهای مورد مطالعه پیشنهادها و راهکارهای عملی را که می‌تواند برای بهبود روند تألیف کتاب‌های درسی و ایجاد ساز و کار مناسب به کار رود، ارائه کند.

از بررسی‌های انجام‌شده مشخص شد به‌جز آمریکا که به دلیل نظام آموزشی غیر متمرکز، هیئت

۱. ر. ک به: قاسم پور مقدم، ۱۳۸۹

آموزشی ایالت مسئولیت تدوین سیاست‌های اساسی و کلی تهیه کتاب را بر عهده دارد، در ژاپن که دارای نظام آموزشی نیمه‌متمرکز است و در سایر کشورها که دارای نظام آموزشی متمرکزند، این مسئولیت بر عهده وزارت آموزش و پرورش قرار گرفته است. در ایران نیز وزارت آموزش و پرورش عهده‌دار این مسئولیت است.

سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز بر خلاف سایر کشورهای مورد مطالعه، در جمهوری اسلامی ایران وجود ندارد. از این رو، ایران با داشتن نظام آموزشی متمرکز، در این دو حوزه نیز به شدت متمرکز عمل می‌کند. در حالی که آمریکا با نظام آموزشی غیر متمرکز و ژاپن با نظام آموزشی نیمه‌متمرکز و کره جنوبی، سنگاپور و ترکیه مانند ایران دارای نظام آموزشی متمرکز بوده، اما دارای سیاست چندتألیفی و تولید غیر متمرکز هستند.

وزارت آموزش و پرورش سنگاپور در اقدامی ابتکاری انتشار کتاب‌های درسی و بسته‌های آموزشی دیگر را از سال ۲۰۰۰ به بخش خصوصی واگذار کرده است و با وجود آنکه همچنان طراحی برنامه‌های درسی را برای همه موضوعات درسی ادامه داده است، دیگر درگیر تألیف و تولید مواد آموزشی در همه موضوعات درسی نیست، بلکه تنها کتاب‌های درسی تعلیمات مدنی و تعلیمات اخلاقی، زبان مادری و مطالعات اجتماعی را که هویت و ارزش‌های ملی را ترویج می‌کنند، تولید و عرضه می‌کند. منطق این حرکت، بهره‌برداری از تخصص و خلاقیت ناشران آموزشی است که نتیجه آن امکان انتخاب انواع بیشتری از مواد آموزشی جالب و مناسب توسط معلمان و مدارس بوده است. در کره جنوبی کتاب‌های درسی و راهنمای معلمان در چارچوب برنامه درسی ملی توسعه یافته است. کتاب‌های درسی در چارچوب برنامه‌های درسی به سه نوع طبقه‌بندی شده‌اند:

۱. نوع اول کتاب‌هایی هستند که حق تألیف آن در اختیار وزارت آموزش و پرورش و توسعه منابع انسانی است.
۲. نوع دوم کتاب‌هایی هستند که توسط وزارت آموزش و پرورش و توسعه منابع انسانی تأیید و توسط ناشران خصوصی منتشر می‌شود.
۳. نوع سوم کتاب‌هایی هستند که توسط وزارت آموزش و پرورش و توسعه منابع انسانی به‌عنوان

کتاب‌های مرتبط و مفید شناخته شده‌اند. برای مهد کودک‌ها، مجموعه‌ای از مواد آموزشی نوع اول (کپی‌رایت دولت) طراحی شده است.

دولت همچنین به‌طور مرتب چهار یا پنج نوع از مواد آموزشی، مانند راهنماهای آموزشی معلمان، ابزارهای بازی دانش‌آموزان و مواد آموزشی والدین را که در مهد کودک‌های سراسر کشور رایگان توزیع می‌شود، تولید می‌کند.

در کشور ترکیه که انتخاب کتاب‌های درسی توسط هیئت آموزشی وزارت آموزش و پرورش ملی انجام می‌شود، کتاب‌های درسی به روش‌های مختلفی از جمله سفارش تولید، خرید از داخل یا خارج کشور و آماده‌سازی توسط بخش خصوصی تهیه می‌شود.

بر این اساس، این سه کشور با وجود نظام آموزشی متمرکز، سیاست‌های چندتألیفی و تولید غیر متمرکز را به نحو شایسته دنبال می‌کنند. این تجربه می‌تواند در جمهوری اسلامی ایران نیز مورد توجه قرار گیرد. با توجه به تقسیم‌بندی کتاب‌های درسی به خیلی حساس، حساس و عادی توسط دفتر تألیف، به نظر می‌رسد وزارت آموزش و پرورش می‌تواند ضمن حفظ اختیار تدوین سیاست‌های کلی بخش کتاب، ترکیبی از تجربیات این سه کشور به ویژه کره را در سیاست چندتألیفی و تولید غیر متمرکز اتخاذ کند.

آنچه در کشورهای مورد مطالعه، از حیث مرجع تأیید کتاب تازه‌تألیف و چگونگی آن مشخص شد این است که در همه کشورهای مورد مطالعه مرجعی فراتر از مؤلفان کتاب‌های درسی برای بررسی پیش‌نویس کتاب‌ها و تأیید آن وجود دارد؛ اما جایگاه این مرجع در سلسله‌مراتب درون وزارت آموزش و پرورش متفاوت است.

در حالی که در جمهوری اسلامی ایران شورای برنامه‌ریزی گروه درسی وجود دارد که اعضای آن با ابلاغ مدیر کل دفتر تألیف - از دفاتر سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی - منصوب می‌شوند، در کشورهای کره جنوبی، ژاپن و ترکیه این وظیفه به ترتیب، بر عهده شورای مشورتی کتاب‌های درسی، شورای بررسی و تأیید کتاب درسی و هیئت آموزشی به‌عنوان تنها مرجع تأیید کتاب‌های درسی که زیر نظر وزیر آموزش و پرورش می‌باشند، گذاشته شده است و نیز در کارولینای شمالی

هیئت آموزشی ایالت ضمن آن که بالاترین مرجع سیاست‌گذاری‌های آموزشی است، مرجع اصلی تأیید کتاب درسی نیز می‌باشد. در کشور سنگاپور کار تأیید کتاب‌های درسی توسط گروهی مستقل از معلمان و دانشگاهیان انجام می‌شود.

تفاوت دیگر، تعدد شورا یا گروه تأیید کننده است که در ایران و سنگاپور وجود دارد. در حالی که در جمهوری اسلامی ایران مراجع تأیید کتاب درسی (شوراهای برنامه‌ریزی گروه‌ها) متعدد و به تعداد گروه‌های درسی است، در سایر کشورها تعدد به کمیسیون‌ها داده شده است و مرجع نهایی تأیید، شورا و یا هیئت آموزشی است.

اهمیت این مسئله در آن است که اگر بخواهیم رویکرد همه کتاب‌های درسی با رویکردهای برنامه درسی ملی هماهنگ شود، این هماهنگی و همسویی ابتدا باید در شوراهای برنامه‌ریزی گروه‌های درسی اتفاق بیفتد. به نظر می‌رسد این کار دشواری است. کاربرد دیگر این هماهنگی و همسویی، در تلفیق برنامه‌های درسی است که عبارت از ارتباط دادن و در هم آمیختن محتوا و فرایندهای برنامه درسی به منظور تحقق هدف انسجام تجربیات یادگیری فراگیران است (احمدی، ۱۳۹۰). چنین به نظر می‌رسد تعدد شوراهای برنامه‌ریزی، به سان برنامه‌های درسی موضوعات جدا، کار تلفیق از بیرون را دشوار می‌کند.

از موضوعات مهم دیگر در کشورهای مورد مطالعه، مرجع انتخاب کتاب‌های درسی برای استفاده در مدرسه است. از هم‌جواری و تطبیق داده‌ها در جواب سؤال ششم نتیجه گرفته شد که توجه به نیازهای خاص دانش‌آموزان و شرایط مدرسه و معلم، یک اصل مهم در انتخاب کتاب‌های درسی کشورهای کره جنوبی، ژاپن، سنگاپور و آمریکا (کارولینای شمالی) تلقی می‌شود. در این کشورها مدارس و معلمان برای انتخاب بهترین کتاب درسی متناسب با شرایط کلاسی تشویق می‌شوند. حال آنکه در ایران و ترکیه، انتخاب توسط مقامات سطح بالا انجام می‌شود و معلم حقی برای انتخاب بهترین کتاب درسی که مناسب با سبک تدریس و توانمندی‌های شاگردانش باشد، ندارد. در چنین شرایطی باید انتظار داشت کتاب درسی در حد معمول و متناسب با متوسط توانمندی‌های معلمان و دانش‌آموزان نوشته شود..

در بررسی مراحل اصلی فرایند تهیه کتاب‌های درسی نظام آموزش و پرورش رسمی در

کشورهای مورد مطالعه نیز مشخص شد در همه آن‌ها مراحل ۱. برنامه‌ریزی؛ ۲. تألیف؛ ۳. تأیید؛ ۴. انتشار، اگر چه با تفاوت‌های جزئی، مشترک است. با وجود این، تفاوت اساسی در این است که در کشورهای کره جنوبی، ژاپن، آمریکا، سنگاپور و ترکیه به دلیل وجود سیاست چندتألیفی و تهیه و انتشار کتاب درسی توسط بخش غیر دولتی و تأیید آن توسط بخش دولتی، دولت‌ها مجبور شده‌اند یک روند نظام‌مند و شفاف و توأم با همکاری برای تهیه و توزیع کتاب درسی را طراحی و اجرا کنند.

بررسی فواصل زمانی تجدید نظر و بازبینی کلی کتاب‌های درسی در کشورهای مورد مطالعه نشان داد به جز کره جنوبی که تجدید نظر و بازبینی کلی کتاب‌های درسی همزمان با اصلاح و تجدید نظر در برنامه درسی ملی انجام می‌گیرد، در سایر کشورها هر کتاب به‌طور میانگین برای یک دوره پنج‌ساله می‌تواند اعتبار داشته باشد. در جمهوری اسلامی ایران این مدت حداقل ۱۰ سال ذکر شده است. بر این اساس، می‌توان گفت که تجدید نظر و بازبینی کتاب‌های درسی در همه کشورها، یک اصل پذیرفته شده است. این بدان معنا است که همه کشورها، یک پایش مستمر برای اطمینان از پاسخگوبودن کتاب‌ها به نیازهای ذینفعان و به‌روزی بودن آن‌ها دارند، اما وجود دوره ۱۰ ساله برای تجدید نظر و بازبینی کلی برنامه‌های درسی در ایران جای تأمل دارد. به نظر می‌رسد دلیل این امر در تمرکز شدید فرایند تألیف کتاب‌های درسی در کشور باشد که پویایی لازم را از نظام کتاب درسی ایران گرفته است.

با توجه به یافته‌های این پژوهش پیشنهاد می‌شود:

۱. نظام کتاب‌های درسی نظام تربیت رسمی جمهوری اسلامی ایران بر اساس الزامات و رویکردهای سند برنامه درسی ملی مبنی بر «تأکید بر سیاست چند تألیفی و حرکت به‌سوی کاهش تمرکز از طریق مشارکت‌دادن فعال استان‌ها، معلمان، مربیان، افراد و تشکل‌های ذی‌علاقه و ذیصلاح در تولید مواد و رسانه‌ها و توانمندسازی مدرسه برای ایفای نقش اصلی و محوری در چارچوب استانداردهای ملی» (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۱) طراحی و به اجرا در آید. در این نظام: - شوراهای برنامه‌ریزی گروه‌های درسی حذف و یک شورا با عنوان شورای برنامه‌ریزی و تأیید

- کتاب‌های درسی به‌عنوان بالاترین مرجع سیاست‌گذاری، تدوین، تأیید و انتشار کتاب‌های درسی تأسیس شود.
- برنامه‌های درسی (سیلابس‌ها) و اهداف دوره‌های تحصیلی، توسط شورای برنامه‌ریزی و تأیید کتاب‌های درسی تدوین و به تأیید شورای عالی آموزش و پرورش برسد.
- با توجه به تقسیم‌بندی کتاب‌ها به خیلی حساس، حساس و عادی، برنامه‌ریزی برای واگذاری تألیف کتاب‌های حساس و عادی با رعایت مقررات به بخش خصوصی، دانشگاه‌ها و مؤسسات ذی‌صلاح انجام شود.
- استانداردها و راهنماهای تألیف کتاب درسی و نیز استانداردهای تأیید کتاب‌های درسی (اعم از خیلی حساس، حساس و عادی) تهیه و پس از تصویب توسط شورای برنامه‌ریزی و تأیید کتاب‌های درسی به‌صورت شفاف در قالب «آیین‌نامه تألیف کتاب‌های درسی» منتشر شود.
- سیاست چندتألیفی و حق انتخاب کتاب درسی مناسب توسط استان‌ها، مدارس و معلمان به رسمیت شناخته شود.
- کارآمدی نظام آموزشی در گرو پاسخگوبودن آن به نیازهای جامعه است. نیازهای جامعه در حال تغییر است، بنابراین، برنامه‌های درسی نیز باید همیشه به روز باشند. با توجه به یافته‌های سؤال هشتم لازم است دوره تجدیدنظر و بازبینی کلی برنامه‌های درسی از ۱۰ سال به ۵ سال کاهش یابد.
- منطق پشت سیاست چندتألیفی و تولید غیر متمرکز در کشور سنگاپور، بهره‌برداری از تخصص و خلاقیت ناشران آموزشی بخش خصوصی است که نتیجه آن امکان انتخاب انواع بیشتری از مواد آموزشی جالب و مناسب توسط معلمان و مدارس بوده است. باید این سیاست در کشور ما نیز هر چه زودتر اجرایی شود.

منابع

- احمدی، پروین (۱۳۹۰). طراحی و سازماندهی محتوای برنامه درسی: رویکرد بین‌رشته‌ای در برنامه درسی تلفیقی. تهران: آبیژ.
- آقازاده، احمد (۱۳۹۸). آموزش و پرورش تطبیقی. تهران: سمت.
- حج فروش، احمد (۱۳۹۰). بررسی آسیب‌های ناشی از اجرای غیر کارشناسی طرح اصلاح ساختار آموزشی: ساده‌انگاری طرحی حیاتی. روزنامه شرق، ۱۴۵۴، ۱۳.
- دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی دوره عمومی و نظری (۱۳۹۳). درباره دفتر: کارنمای دفتر (کارنمای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی دوره عمومی و نظری بهمن ۸۴ تا خرداد ۸۸). بازیابی از دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی دوره عمومی و نظری.
- عابدی کرجی‌بان، زهره (۱۳۹۲). مبانی و اصول طراحی و تألیف کتاب درسی مدارس: راهنمایی برای مؤلفان. تهران: مدرسه.
- فتحی واجارگاه، کوروش، و آقازاده، محرم (۱۳۹۰). راهنمای تألیف کتاب‌های درسی. تهران: آبیژ.
- قاسم‌پور مقدم، حسین (۱۳۸۹). بررسی مطالعات نظری- تطبیقی در زمینه برنامه درسی ملی در نظام‌های برنامه‌ریزی موفق متمرکز، نیمه‌متمرکز و غیر متمرکز. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (دبیرخانه طرح تولید برنامه درسی ملی).
- مجیدی، موسی (۱۳۶۵). تاریخچه مختصر کتاب‌های درسی و سیر تطور آن در ایران (از دارالفنون تا به امروز). تعلیم و تربیت، ۴، ۹۵-۶۵.
- معاونت پژوهش (۱۳۸۲). در جست‌وجوی راهکارهای تدوین متون درسی. تهران: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- معتمدی، اسفندیار (۱۳۹۳). کتاب‌های درسی در ایران از تأسیس دارالفنون تا انقلاب اسلامی. تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
- معدن‌دار آرنانی، عباس، و کاکیا، لیدا (۱۳۹۷). آموزش و پرورش تطبیقی. تهران: آبیژ.
- Aksit, N. (2007). Educational reform in Turkey. *Educational Development*, 27(2), 129-137.
- Alberta Education (2012). *From knowledge to action: shaping the future of curriculum development in alberta*. Alberta: The Crown in Right of Alberta.
- Ang, W. H. (2008). Singapore's textbook experience 1965-97: Meeting the needs of

- curriculum change. In S. K. Lee, C. B. Goh, B. Fredriksen, & J. P. Tan, *Toward a Better Future: Education and Training for Economic Development in Singapore Since 1965* (pp. 69-95). Washington DC: The World Bank.
- Hiroshi, M. (2012). Japan's history textbook system: Creation, screening, and selection. Retrieved 130, 2015, from Nippon Communications Foundation
- IBE_1. (2015). World Data on Education Seventh edition 2010/11: Turkey. Retrieved from International Bureau of Education. http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Turkey.pdf.
- IBE_2. (2015). World Data on Education Seventh edition 2010/11: Japan. Retrieved from International Bureau of Education. http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Japan.pdf
- IBE_3. (2015). World Data on Education Seventh edition 2010/11: Republic of Korea. Retrieved from International Bureau of Education. http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Republic_of_Korea.pdf.
- IBE_4. (2015). World Data on Education Seventh edition 2010/11: Singapore. Retrieved from International Bureau of Education.
- IBE_5. (2015). World Data on Education Sixth edition 2006/07: United States of America. Retrieved from International Bureau of Education.
- KLRI. (n.d.). Compilation, Authorization and Approval of Curriculum Books. Retrieved 26, 2015, from Korea Legislation Research Institute.
- Korea Institute for Curriculum and Evaluation. (2012). The textbook system in Korea. In K. I. Evaluation, Education in Korea (pp. 69-88). Seoul: Korea Institute for Curriculum and Evaluation.
- Korean Ministry of Education (MOE) and Korea Education and Research Information Service (KERIS). (2014). 2014 White Paper on ICT in Education Korea: Summary. (S. Lim, Ed.) Daegu, Korea: Korea Education and Research Information Service (www.keris.or.kr).
- McManus, S. (2015). Textbook Adoption. Retrieved from Public School of North Carolina, State Board of Education, Department of Public Instruction: <http://www.dpi.state.nc.us/textbook/>
- MOFA. (n.d.). Textbook Examination Procedure. Retrieved 26, 2015, from Ministry of Foreign Affairs of Japan: <http://www.mofa.go.jp/policy/education/textbooks/overview-3.html>.
- Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., Kelly, D. L., & Fishbein, B. (2020). TIMSS 2019 international results in mathematics and science. retrieved from Boston college. TIMSS & PIRLS International Study Center.
- NCIC. (2015). Education System of Korea. Retrieved from The National Curriculum Information Center (NCIC): <http://ncic.re.kr/english.inf.iv.index>.
- Tarman, B. (2010). Global perspectives and challenges on teacher education in Turkey. *Arts and Sciences*, 3(17), 78-96.
- Tomlinson, B. (2005). *Developing materials for language teaching*. London: Continuum.
- Yildirim, A. (2003). Instructional planning in a centralized school system: Lessons of a study among primary school teachers in Turkey. *International Review of Education*, 49(5), 525-543.